

Бут-Гусаім С.Ф. (Брэст, Беларусь)

**Даследаванне нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускага іменаслову ў
курсавых працах студэнтаў філалагічнага факультэта**

Адной з найважнейшых задач вывучэння беларускай мовы ў ВНУ з'яўляецца фарміраванне ў студэнтаў уяўлення пра мову як культурны феномен. Ажыццяўленню гэтай задачы спрыяе лінгвакультуралагічны падыход, звязаны з вывучэннем адзінак мовы праз прызму нацыянальнай і сусветнай культур. Гэты падыход можа быць рэалізаваны падчас напісання студэнтамі курсавых прац даследчага характару па літаратурна-мастацкай анамастыцы. У кантэксце ўзаемазвязанага вывучэння мовы і традыцыйнай культуры беларусаў аб'ектам увагі пры напісанні курсавых даследаванняў становяцца онімы як культурна афарбаваныя моўныя адзінкі, што з'яўляюцца прадуктам кумулятыўнай функцыі мовы. Функцыя гэтая заключаецца ў захаванні адметнасці светапогляду, традыцый, гістарычных здабыткаў і нацыянальнай свядомасці народа. Матэрыяльная, сацыяльная, духоўная культура беларускага этнасу знайшла адлюстраванне як у сэнсавым нападуненні, так і ў фармальнай структуры кампанентаў айчыннага іменаслову – уласных асабовых імёнаў, мянушкаў, прозвішчаў, тапонімаў, бібліёнімаў, геартонімаў і інш.

Адной з важных сфер функцыянавання ўласных імёнаў з'яўляюцца творы мастацкай літаратуры. Таленавітыя пісьменнікі ўдумліва ставяцца да фарміравання анамастычнага свету мастацкага палатна, рэалізуючы ў кантэксце твораў вобразна-выяўленчыя магчымасці і раскрываючы нацыянальна-культурную інфармацыю ўласных імёнаў.

Курсавыя працы – такая форма вучэбнай дзейнасці студэнтаў, у працэсе якой набываюцца ўменні сістэматызаваць тэарэтычныя веды, аналізаваць моўныя факты, абагульняць назіранні. Прапанаваная ў артыкуле тэма курсавой працы мае даследчы характар. Метадычныя рэкамендацыі і парады, прадстаўленыя ў артыкуле, могуць быць выкарыстаны пры аналізе анамастыкону іншых мастацкіх твораў.

Тэма курсавой працы: “Адлюстраванне іменаслову старажытных славян у гістарычнай прозе Зінаіды Дудзюк”. Прадметам мастацкага аналізу ў гістарычным прыгодніцкім рамане Зінаіды Дудзюк “Велясіты” стала адна з неведомых старонак даўняй славянскай гісторыі. Пісьменніца ўзнаўляе падзеі IX–X стагоддзяў н.э. – процістаянне старажытнай славянскай дзяржавы Велясіціі Візантыйскай імперыі. У аповесці-хранографі “Славянскія князі” З. Дудзюк, абапіраючыся на звесткі, пакінутыя старажытнымі гісторыкамі, адшуквае даўнія сляды славянскіх плямёнаў на помніках культуры чалавецтва. Аўтарка не толькі малюе драматычныя падзеі і постаці мінулага. Яна тонка перадае асаблівасці светаадчування і мыслення старажытных славян. Вырашэнню гэтай мастацкай задачы спрыяе ўмелае выкарыстанне вобразна-выяўленчых магчымасцяў уласных імёнаў, найперш – антрапонімаў.

Курсавая праца прысвечана лінгвістычнай і гісторыка-культурнай інтэрпрэтацыі антрапанімікону гістарычнай прозы берасцейскай аўтаркі. Станаўленне славянскай анамастычнай лексікі з'яўляецца адной з навукова значных праблем сучаснай лінгвістычнай навукі за кошт узростання ўвагі да вытокаў моўнай нацыянальнай самасвядомасці, актуалізацыі пытанняў гісторыка-культурнага апісання славянскага антрапанімікону.

Мэта курсавой працы – комплекснае лінгвістычнае апісанне і гісторыка-культурная інтэрпрэтацыя антрапанімічнай лексікі гістарычнай прозы Зінаіды Дудзюк з улікам структурных і семантыка-этымалагічных аспектаў аналізу ўласных імёнаў.

Дасягненне мэты прадугледжвае вырашэнне наступных задач:

- выявіць і сістэматызаваць пласты антрапанімічнай лексікі, зафіксаванай у гістарычнай прозе берасцейскай аўтаркі;
- вызначыць тэматычныя групы імёнаў уласных, выявіць удзельную вагу кожнай з іх у літаратурным анамастыконе;
- акрэсліць структурныя і семантыка-этымалагічныя асаблівасці старажытнага славянскага антрапанімікону;
- устанавіць функцыі розных формул іменавання асобы ў язычніцкі перыяд славянскага іменаслову, адлюстраваны ў творах З. Дудзюк.

Праца складаецца з “Уводзінаў”, двух раздзелаў, “Заклучэння” і спіса выкарыстаных крыніц. Ва “Уводзінах” абгрунтоўваецца выбар тэмы курсавой працы, вызначаецца мэта і задачы даследавання.

У першым раздзеле “Гісторыя вывучэння анамастыкі мастацкага тэксту” неабходна паказаць важнасць вывучэння ўласных імёнаў у структуры мастацкага тэксту. У раздзеле прасочваюцца асноўныя этапы даследавання анамастычнай прасторы мастацкага твора. Вызначаецца месца паэтычнай анамастыкі сярод іншых навук, абгрунтоўваецца выбар тэрмінаў, выкарыстаных у курсавой працы.

У другім раздзеле “Антрапанімічная прастора гістарычнай прозы Зінаіды Дудзюк” праводзіцца комплексны аналіз антрапанімікону твораў берасцейскай аўтаркі. Выдзяляюцца самыя яркія асаблівасці гістарычнай прозы з пункта гледжання ўжывання антрапанімічнай намінацыі з праекцыяй на творчасць Зінаіды Дудзюк. Неабходна падкрэсліць, што творы берасцейскай пісьменніцы цікавыя і адметныя спалучэннем свету рэальных падзей і постацяў айчынай гісторыі са светам падзей і персанажаў, народжаных уяўленнем аўтаркі. Таму ўсе зафіксаваныя ў творах антрапанімы варта падзяліць на дзве групы. Па-першае, гэта імёны рэальных гістарычных асобаў, па-другое, гэта празванні персанажаў, створаных фантазіяй пісьменніцы. Неабходна разгледзець тую частку антрапанімікону гістарычных твораў, якую складаюць імёны рэальных гістарычных дзеячаў, валадароў тагачасных дзяржаў свету: славянскіх князёў *Вакаміра, Драгавіта, Мусокія, Пірагаста, Людавіта*, імператара Вялікай Рымскай імперыі *Карла* і інш. Трэба заўважыць, што З. Дудзюк не раз выкарыстоўвае прыём актуалізацыі ўнутранай формы імені рэальнай гістарычнай

асобы. Напрыклад, князь Велясіціі мае імя **Вакамір**. Кантэкст рамана “Велясіты” напаяняе гэтае найменне глыбінным сэнсам. Празванне валадара велясітаў утрымлівае інфармацыю пра даўнія вандроўкі славянскіх плямёнаў па Еўропе і Азіі. Сын князя наведаў мёртвы горад у далёкай пустыні, дзе яму расказалі пра тое, што “ў такім горадзе была пабудавана вежа, на якой прымацаваны вялізны празрысты крыштал, праз які чараўнікі разглядалі зорнае неба і чыталі боскія тайны лёсаў. Гэты крыштал называўся **вокам свету [міру]**. **Мір** на славянскіх мовах азначае не толькі згоду, адсутнасць вайны, але і свет. Выходзіць, што і продкі славян ведалі пра гэта цудоўнае вока” [3, с. 17]. Трэба паказаць, як светаўспрыманне старажытных славян адлюстроўвалася ў іх іменаслове. Так, вера ў сувязь імені чалавека і яго лёсу выявілася ў звычай надаваць немаўляці імя бовства, якое будзе ахоўваць носьбіта празвання ад небяспекі. Князь **Веляслаў** быў названы ў гонар **Вялеса**: “Ён носіць імя бога, які спрадвеку апекуецца іхнім родам і гаспадаркаю” [2, с. 21]. Патрэбна разгледзець адлюстраваную ў творах З. Дудзюк **стваральную** прыроду называння, выяўленую ў функцыянаванні так званых **імёнаў-пажаданняў**, якімі нібыта накрэсліваўся лёс старажытных валадароў: “**Валук** – князь венедаў. Імя гэтае паходзіць ад слова “**ўладыка**” і азначала ў славян вярхоўнага **кіраўніка, правадыра** ці **князя**. Магло паходзіць імя і ад слова “**вялікі**”, якое, магчыма, уваходзіла ў склад княжацкага тытула” [5, с. 235].

Асобна неабходна разгледзець імяны персанажаў, створаных фантазіяй пісьменніцы. Найменні гэтыя адлюстроўваюць мадэлі іменавання, што існавалі ў старажытных славянскіх дзяржавах. Так, героі рамана “Велясіты”, якія з’яўляюцца прадстаўнікамі вышэйшых саслоўяў, маюць імёны-кампазіты: княгіня **Міраслава**, вядун **Святаслаў** і інш. У такіх імёнах адлюстравана найстаражытнейшая традыцыя **імяслаўя**. Праз імяны ўтрымлівалі пажаданне чалавеку стаць вялікім, магутным, моцным, слаўным валадаром або святаром. Імёны прадстаўнікоў ніжэйшых саслоўяў уяўляюць сабой празванні-мянушкі, якія адлюстроўваюць знешнасць (**Агунь, Злаціца, Лілея**), характар чалавека (**Радуня, Весяліна, Гарызд, Храбр**), абставіны нараджэння (**Обрыч** быў народжаны ад **обра** – прадстаўніка цюркскага племені – славянскай жанчынай), адносіны да дзіцяці ў сям’і (**Любім**). Апатрапеічнае (ахоўнае) імя **Неўдах** (Нешчаслівы) павінна было адпужаць духі няўдачы ад чалавека.

Найменні персанажаў трэба прааналізаваць з пункта гледжання ступені семантычнай актыўнасці (гл. класіфікацыю А.Ф. Рогалева і І.М. Петрачковай [6; 7]), выдзеліўшы **прамагаваркія** і **ўскоснагаваркія пазтонімы**.

Трэба адзначыць, што пісьменніца фіксуе даўні звычай нашых продкаў набываць новае імя пры пераходзе ў іншы ўзроставы, сацыяльны статус. Аўтарка адзначае, што ў старажытнасці людзі былі ўпэўнены ў **пераўтварэнні** чалавека, які набывае новае празванне. Напрыклад, сын князя **Веляслаў** трапляе ў палон і праходзіць цяжкія выпрабаванні, каб вярнуць найдаражэйшую каштоўнасць – **волю**. Набываючы яе, юнак бярэ новае імя: “Самая галоўная рэч на гэтым свеце – **воля**. Толькі з ёю ты належыш сам сабе, а без яе чалавек ператвараецца ў жывёлу, з

якою можна зрабіць што заўгодна. Заві мяне проста **Воля**. Я – гэта **Воля**. Калі няма **Волі**, няма і мяне” [4, с. 116].

У трэцім раздзеле разглядаюцца асноўныя складнікі паэтыкаанамастычнай функцыі антрапонімаў: **культурна-гістарычны, характарыстычны, ідэйны (ідэалагічны), стылістычны і сацыяльны** кампаненты. Асаблівая ўвага звяртаецца на **культурна-гістарычную** функцыю. У творах З. Дудзюк па-мастацку адлюстраваны не толькі іменаслоў дахрысціянскай пары, але і адчуванне старажытным чалавекам свету праз імя – неад’емны складнік асобы, які праграмуе лёс, звязвае з татэмным продкам, абараняе чалавека ад злых сіл, аб’ядноўвае з сям’ёй, родам, племенем [1, с. 13].

У “Заклучэнні” робяцца вывады пра майстэрства З. Дудзюк у выкарыстанні культурна-гістарычнага патэнцыялу онімаў.

Літаратура

1. Бут-Гусаім, С. Ф. Нацыянальна-культурная адметнасць антрапанімікону гістарычнай прозы берасцейскіх пісьменнікаў // С. Ф. Бут-Гусаім // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Сер. 3 Філалогія. Педагагіка. Псіхалогія. – 2013. – № 2. – С. 5–15.
2. Дудзюк, З. І. Велясіты. Ч. 1 / З. І. Дудзюк // Маладосць. – 2005. – № 2. – С. 18–87.
3. Дудзюк, З. І. Велясіты. Ч. 2 / З. І. Дудзюк // Маладосць. – 2005. – № 3. – С. 5–23.
4. Дудзюк, З. І. Велясіты. Ч. 3 / З. І. Дудзюк // Маладосць. – 2005. – № 4. – С. 110–132.
5. Дудзюк, З. І. Славянскія дзязі : аповесць-хранограф / З. І. Дудзюк // Кола Сварога. – Мінск : Беларусь, 2006. – С. 202–258.
6. Петрачкова, И. М. Значимость имени собственного в художественном тексте (на материале современной русской прозы) : автореф. дис. ... канд. филолог. наук : 10. 02. 02 / И. М. Петрачкова ; Бел. гос. ун-т. – Минск, 2003. – 21 с.
7. Рогалев, А. Ф. Имя и образ: художественная функция имён собственных в литературных произведениях и сказках / А. Ф. Рогалев. – Гомель : Барк, 2007. – 224 с.